

Пэўную цікавасць уяўляюць даныя марфемнага аналізу складанняў. Так, сярод назоўнікаў-юкстапазітаў пераважаюць чатырохмарфемныя (риб-а-кит-Ø), прыслоўі рэалізуюцца пяцімарфемнымі (трох-и-по-трох-у), прыметнікі — шасцімарфемнымі (тих-и-й-тих-и-й), дзеепрыметнікі — сямімарфемнымі (швид-к-о-тек-уч-и-й) словамі. Некалькі іншыя вынікі даюць асноваскладанні і абрэвіятуры. Па максімальнай колькасці марфем «рэкард-сменамі» з'яўляюцца адзінаццацімарфемныя складанні тыпу **тим-час-ов-о+з-обов'яз-а-н-и-й**. Такіх слоў аўтар налічыла 46 (пераважна прыметнікі і дзеепрыметнікі).

Абмежаванні пераважна практычнага характару рэгуліруюць колькасць караняў (асноў), аб'ядноўваемых у адно лексіка-граматычнае цэлае. Ва ўсіх часцінах мовы абсалютную большасць утвараюць двухкаранёвыя складанні як найбольш аптымальны варыянт складанаўтворанай лексемы. Рэдка сустракаюцца словы з чатырма-пяццю каранямі (сярод пяціасноўных аўтарам выяўлена толькі чатыры словы: **стодвадцятны'ятилітний, -річний, -ліття, -річчя**). Падобнае становішча, па нашых назіраннях, характэрна таксама рускай і беларускай мовам, у якіх ужыванне чатырох-пяцікаранёвых складанняў носіць аказіянальны характар і распаўсюджана пераважна ў галіне тэрміналогіі.

Словаўтваральны аналіз складаных слоў праводзіцца аўтарам у 4 этапы. На першым з іх вызначаецца спосаб утварэння складанняў, на другім — аднясенне складанага слова да канкрэтнай часціны мовы. Калі першыя два этапы асаблівых пярэчанняў не выклікаюць, то трэці — менавіта аднясенне кампанентаў складаных слоў да пэўных часцін мовы — уяўляецца не бездакорным. Асабліва гэта датычыцца складаных прыметнікаў тыпу **гострозаразний, променисто-синий**, першы кампанент якіх (фармальна прыслоўе) можа быць кваліфікаваны і як аснова простага прыметніка. Спецыяльнай агаворкі адносна гэтага няма. Адшуканнем сінтаксічных эквівалентаў складанага слова вызначаецца яго словаўтваральная структура (чацвёрты этап). На апошняй, вышэйшай ступені словаўтваральнага аналізу ўстанаўліваецца колькасць вытворных ад розных відаў слоў — юкстапазітаў, кампазітаў і абрэвіатур. Тым самым вызначаюцца адносіны паміж словаскладаннем і афіксацыяй. У гэтым плане складанні ўтвараюць 2 групы: а) словы, ад якіх могуць утварацца новыя лексемы (**панібрат, панібратство, панібратський**) і б) складаныя словы, што не маюць вытворных (**завуч, хата-лабораторія** і інш.).

Пры вызначэнні семантыкі складаных слоў Н. Ф. Кліменка карыстаецца і такім параўнальна новым метадам, як перыфразіраванне. Перыфраза дапамагае дакладна акрэсліць значэнне дэрывата і ўсё больш набліжаецца да канкрэтных словаспалучэнняў, у якіх прадстаўлены словы, суадносныя з дэрыватыўнаю асноваю і афіксам (параўн.: **собакоголовый** — «який має голову, як у собаки»).

Асноўная частка манаграфіі прысвечана разгляду асаблівасцей утварэння складанняў сярод назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў і прыслоўяў. Асабліва ўвага пры гэтым звяртаецца на словаўтваральныя магчымасці паасобных кампанентаў складаных слоў, вызначаюцца найбольш «папулярныя» і перыферычныя асновы, устанаўліваецца прадуктыўнасць словаўтваральных мадэлей.

Натуральна, не ўсе пастаўленыя ў рабоце пытанні разгледжаны аднолькава поўна і дэталёва. У прыватнасці, канспектыўна разглядаецца спецыфіка выкарыстання складанняў у розных стылях літаратурнай мовы, амаль не закранаецца такое пытанне, як функцыянаванне інавацыйных кампазітаў (у першую чаргу аказіяналізмаў) і іх месца ў агульнай сістэме складаных слоў. Але ў цэлым манаграфічнае даследаванне Н. Ф. Кліменка — важкі ўклад у тэорыю і практыку ўсходнеславянскага словаскладання. Яно, несумненна, знойдзе сваіх прыхільнікаў і паслядоўнікаў.

М. Р. Пригодзіч

Gramatyka współczesnego języka polskiego. T. 1. Składnia; T. 2. Morfologia.— Warszawa: PWN, 1984.— 397+560 s.

В 1970 году по инициативе проф. С. Урбанчика в Польской Академии Наук была образована Лаборатория грамматического строя, перед которой была поставлена задача создания новой описательной грамматики польского литературного языка. После возникновения в 1973 году Института польского языка ПАН Лаборатория (с отделениями в Кракове и Варшаве) заняла центральное место в Секторе современного польского языка, а к работе над грамматикой были дополнительно привлечены университетские специалисты. Результатом многолетней работы Лаборатории явились публикации по материалам нескольких конференций и дискуссий и двухтомная «Грамматика современного польского языка» (1984). Необходимость создания новой Грамматики была обусловлена, главным образом, двумя факторами: 1) изменениями, которые за последние десятилетия произошли в науке о польском языке, испытывшей сильное влияние со стороны как генеративной лингвистики, так и польской логической школы и семиотики; 2) изменениями, которые произошли в польском языке более чем за 60 лет со времени появления (1923) грамматики С. Шобера.

Лингвистическое описание в Грамматике ориентировано непосредственно на общественную функцию языка, заключающуюся в фиксации и передаче информации (т. 1, с. 6). В центре внимания находится семантическая структура текста, в частности предложения (как минимального сообщения), а далее исследуются языковые средства организации предложения, адекватные замыслу говорящего. Перспектива лингвистического анализа поэтому направлена, в отличие

от традиционной парадигмы, от функций к средствам, «сверху вниз», т. е. от синтаксиса к морфологии и, далее, к фонологии.

Сказанное объясняет, почему главное место в Грамматике занимает синтаксис, которому отводится весь первый том. С. Кароляк, написавший основную теоретическую часть тома, определяет высказывание как совокупность нескольких взаимонезависимых структур: 1) семантической, 2) формальной, 3) темарематической. При этом, в отличие от генеративно-трансформационного синтаксиса, где семантический компонент носит вторичный, интерпретирующий характер по отношению к формально-грамматическим моделям, в Грамматике принята обратная иерархия: семантическая структура как универсальная модель сочетаемости лексических значений является исходной, а формально-грамматические структуры выступают как результат их экспликации и реализации.

Исходную семантическую структуру элементарного, т. е. в смысловом отношении непронизованного, предложения составляют 4 компонента: 1) предикативный (структура, состоящая из маркированных позиций предиката и одного или нескольких аргументов), 2) модальный, 3) темпоральный, 4) локативный. Далее исследуются тема-рематические ограничения, и, наконец, рассматриваются формально-грамматические структуры, являющиеся результатом экспликации и деривации исходных семантических моделей.

Преимущественно на формально-грамматическом уровне решается проблема простого/сложного предложения. Простое предложение определяется как отрезок текста, содержащий одну личную форму глагола, а сложное предложение — содержащий более чем одну личную форму глагола. С другой стороны, предложение считается предикативным, если позиция каждого аргумента имплицирована позицией предиката (т. е. является обязательной), в случае же отсутствия данной импликации хотя бы для одного из аргументов предложение считается полипредикативным.

Из лингвистического обихода в Грамматике исключаются такие традиционные понятия, как «члены предложения», «паратаксис», «гипотаксис», «сочинительные/подчинительные союзы» и др. Сложноподчиненные и сложносочиненные предложения рассматриваются как один и тот же тип конструкций сложного предложения. Предлагается понятие синтаксической равнозначности/неравнозначности, базирующееся на признаке линейной обратимости/необратимости компонентов сложного предложения и независимое от использования определенных союзных средств.

Второй том («Морфология») посвящен словоизменению, морфонологии, словообразованию и морфотактике (сочетаемости морфем в слове). Обращает на себя внимание анализ грамматической категории, определяемой как множество функциональных оппозиций. При этом

«основой каждой непосредственной морфологической оппозиции является противопоставленность члена, функционально маркированного, функционально немаркированному члену» (т. 2, с. 105—106). К примеру, настоящее время обозначает действие как таковое, тогда как прошедшее время обозначает действие, совершающееся до момента речи; несовершенный вид информирует о процессе как таковом, совершенный вид — дополнительно о пределе этого процесса. Таким образом, грамматическая категория рассматривается как функциональное поле. Определяются несколько типов полей (с двучленной и трехчленной структурой).

Появление новой польской Грамматики, подводящей некоторый итог периоду «бури и натиска» в польском языкознании, вызвало оживленные дискуссии. Несомненно, однако, одно: новаторское решение целого ряда важнейших проблем на уровне современных лингвистических исследований будет способствовать дальнейшему развитию грамматического описания. Пойдет ли оно по направлению, предложенному Грамматикой, покажет время.

А. К. Киклевич

Профессор Федор Михайлович Янковский. Библиографический указатель по славянскому и общему языкознанию. — Самарканд, 1984. — 213 с.

Самаркандскі ўніверсітэт імя Алішэра Навая выпускае серыю бібліяграфічных указальнікаў пра вядомых айчынных вучоных, вядучых спецыялістаў славянскага і агульнага мовазнаўства. Такія серыі бібліяграфій дазваляюць абатгульніць найбольш значныя вынікі навукова-даследчай дзейнасці лінгвістаў, поспехі айчыннага мовазнаўства. Выйшлі ў свет персаналіі вядомых вучоных — прафесараў С. Н. Іванова, М. І. Талстога, А. У. Куніна, Г. І. Сафронава. Нядаўна лінгвісты атрымалі чарговы выпуск серыі, прысвечаны працам вядомага беларускага мовазнаўца Ф. М. Янкоўскага. Ф. М. Янкоўскі — чалавек вялікай эрудыцыі, філолаг па прызыванню, няспынны і нястомны ў сваіх творчых пошуках, ён адкрываў і адкрывае, даследуе моўныя скарбы беларускага народа, ён аўтар больш за 260 публікацый. Кола навуковай зацікаўленасці вучонага шырокае, дзейнасць разнастайная і выніковая; вучоны накіроўвае свае намаганні на невывучаныя ці мала вывучаныя праблемы, пытанні беларусістыкі.

Выхад у свет кніг Ф. М. Янкоўскага — заўсёды падзея ў навуковым і культурным жыцці рэспублікі; яны атрымалі прызнанне навукоўцаў, грамадскасці не толькі ў Беларусі. З бібліяграфічнага указальніка даведваемся: на працы лінгвіста апублікавана, у тым ліку за мяжой (у ГДР, ПНР, ЧССР і ў іншых дзяржавах), 129 рэцэнзій і водгукаў, у якіх дадзена высокая ацэнка і прызнанне вялікае значэнне прац вучонага не толькі для беларускай лінгвістыкі, яе развіцця. З прыхільнасцю сустрэты гра-